

ПЕТЪР БЕРОН: ЕЛЕМЕНТИ
ОТ МИТИЧНОТО НАЧАЛО
НА БЪЛГАРСКАТА ФИЛОСОФИЯ

Коста Бенчев*

PETAR BERON: ELEMENTS OF
THE MYTHICAL ORIGIN
OF BULGARIAN PHILOSOPHY

DOI: 10.54664/CFVK1988

Kosta Bentchev

Abstract: This article interprets the concepts of the origin of the world and of two kinds of darkness – one that is visible due to the presence light, and one that is invisible due to the absence of light. It also examines the relations between these philosophemes and some mythical narratives dating back to Thracian-Hellenic antiquity.

Keywords: Petar Beron; fluid; action; darkness; light; Hesiod; Zeus; Orpheus; Dionysus.

§0. Настоящата статия прави кратък съдържателен обзор на първичните интуиции в две от главните по-кратки, във формат на книги, произведения на Петър Берон (1799–1871) – неговите проекти за изясняване на т.нар. „славянска“ философия от 1855 г. и трактатът му върху произхода на науките от 1858 г.¹ Целта е да се реконструира понятийната обработка на тези интуиции в един не толкова по обичай биографичен или архиварски-насочен синопсис, колкото и с оглед перспективи към разкриване на

---

* **Коста Бенчев** – Доктор по философия, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: kbentchev@gmail.com

¹ Първият труд е публикуван оригинално на немски език от издателство „Ehrlich“, вторият: на френски език под името Petr Berovich от издателство Mallet-Bachelier - с български преводи в библиотеката по-долу.

устойчиви за българската философска традиция нагласи и подходи, следи от които биха могли да бъдат открити и по-късно в нея, както и да се използват евристично от традицията, и насочени към бъдещи начини² за философстване в нашия географски и езиков ареал.

§1. За П. Берон в основата на всичко лежи енергия-„флуид“ като действия и противодействия и в Първоначалото, и в по-късните „под-флуиди“. В този „електър“ има разлика между състояние и начин, по който то се явява. Там стои едно действие, за което е абсурдно да се пита относно произход и причина – то би значило да искаме да погледнем преди началото. А ако е безсмислено да питаме за началното действие, е безсмислено да питаме и за природата на онова, върху което се е произвело, тъй като последното или е следващо електъра – а след като не можем да знаем нищо за действието, не можем да знаем нещо и за онова, което го предхожда, или е било едновременно с електъра и ако не можем да знаем нищо за действието, то не можем да знаем нещо и равното му по възраст противодействие.

§2. Така се постулират две неща, но Берон започва изложението си с флуида. Защото той е течен, вълнообразен, в потенция – движим и променлив, не е мъртъв и застинал. Това е състояние, „подобно“ на вечността, при което електърът е еднообразен, без-виден и лишен от образ и черти – постоянен, неизменен, пръснат в безкрайното пространство. От друга страна, той притежава свойството да клони натам, че винаги да се разтяга. Дали така се е породило пространството (при липса на време, във вечността) или пространството е нещо независимо от флуида? Тези две неща – електърът и пространството, са преди времето доколкото го познаваме. Склонността на флуида не му се съобщава от нещо отвън – защото, какво би могло да бъде различно

---

² Тракийското начало като част от българската историческа идентичност, заедно с богомилството и случаят „Веда Словена“ са едни от най-невралгичните точки за дебати по темата. За преглед на свързани с първото моменти в спора между Т. Жечев и И. Панова, вж. Цацов (2008, 185-188).

от първо-съществуващото! Тя му е вродена, и при първа възможност електърът опитва да осъществи разтягане, „оргазъм“, така се появяват противоположности.

§3. Първо, между съставките на флуида. Второ, между флуида и склонността му. Трето, между непроявената склонност и проявената склонност. Четвърто, между разтягането и не-разтягането, дали като свиване, или като равновесие. Пето, между флуида и пространството. Ако се съди по въвеждащите думи на автора, по-скоро иде реч за уравновесеност, от която произтича всичко по-сетне.

§4. Дали тази фактическа уравновесеност на флуида, смутена от първото действие, стои наклонност и към свиване, която е скрита още-навътре в недрата на електъра, водеща до уравновесяване? За Берон тези разсъждения не установяват факти, не са и теории. Те са преди и двете, те са само определения. Напреженията между петте момента, са по степени на плътността Тя е природно явление, и се състои от разлики и степенувания, но още и от разликите между тези степени, мигновените преходи от една в друга. Понеже флуидите и телата могат само да се разтягат след първото действие, но след това могат както да се разтягат, така и да се свиват, е любопитно дали тя – името за общо качество, а не за наблюдаем факт, е самата плътна, или не е. Дали е цяла, не е, или е само скупчване от неделими по-нататък в тях частици?

§5. Природата на електъра е на нещо „живо“ – още отпреди първото действие – и не е просто възможна. Тъй като няма как първото действие да е мъртво или да е лишено от енергичност, то също е живо, без самото да е флуид. Относно началото, нещата се разпадат на един донякъде разбираем обясним флуид и на друг, въобще непонятен не-флуид или действие, което идва отвън на флуида и влиза в него. Няма начин обаче опитът им за свързване, дейтелността от страната на второто, активното, да остане безответна у първото и пасивното.

§6. Берон дава и предметно съответствие на метафизиката си, и то не е нещо друго, а е електричеството. Едно електричество, обединяващо две електричества – положително и отри-

цателно, съответно стъклено и смолно (кехлибарено) както той ги нарича (анодно и катодно днес), като това едно и най-дълбоко електричество няма тегло при все, че има плътност. Първичната несветовна сила е създавала света както обединена в себе си вътре в същността си, така и двойствена навън, в проявата си. Тя търпи дейността на нещо друго, което е поне толкова отдавна присъстващо, отколкото е и тя. Тя има и носи своята плътност и тежнението към това, да става все по-неплътна, и всички възможни и действителни разграничавания между множествата от плътности. Тези особени определения са „вродени“, но от кого - Берон не казва. Дали от баща, майка, от баща и майка, или от техните деца? Дали от действието, от пространството или от нещо друго? Доколкото все пак се опира до действието, пространството и електъра, не е забранено да се допусне, че електърът е резултат от взаимоотношенията между действието и пространството, като тази космическа драма се играе още преди започването на времето.

§7. Понякога времето „не съществува“. Не знаем колко е часът, не сме поглеждали стрелките на часовника, чуваме цъкането на механизма, нямаме представа за движение или покой, не сравняваме колко е тъмно или светло, имаме само чувство за прииждане на сила, за бодрост или за умора. Единствено по това колко сме будни, свежи или не, разбираме дали е рано, колко е рано, колко вече е късно. Такова наличие на енергия, сила и настроения отпреди и отвъд броенето, изчисленията, мислите, бързането, бавенето, закъсняването, подраняването, случките, веществата, конфликтите и протеженията в координатите на „реалността“. То е дори не съзнание, а чист живот на усещанията – като у дете, което не знае на колко години е, колко е часът, кои са месецът, денят и датата. Не познава смъртта, нито живота, и не подозира, че някога не е съществувало, нито че е възможно да съществува винаги. Едно просто и „неколичествено“ състояние.

§8. Останалото у Берон е веществено, той изброява още четири явления: топлина, светлина, магнетизъм и тежест, за да утвърди, че всички те произтичат положителното и отрицател-

ното електричество, които всъщност са едно, и които след като в пра-битността си на електър с винаги присъстваща възможност за оргазъм, са се разделили еднократно при сътворяването на света на две големи запълнени сфери; еднакви са по отношение това, че са едни и същи като съставност и че имат равни обеми, но различни по това, че са били с нееднакви плътности като наличие на брой и части електър в едната или другата от двете тези външно еднакви по размер половини. Електърът може да съдържа и повече части от самия себе си в една своя част в сравнение със съдържащи в него по-малко части от него в друга негова част.

§9. Тези спекулации са орфически на фона на 19. век, те препращат към забравена древност, макар те да използват съвременни понятия. Нещо блясва – искра пронизва полузаспалата тъмнина на дълго, напрегнато-стаено чакане. Една митична любов, сякаш Силата докато рисува акт, обладава модела, и както при свирене на струнен инструмент (Орфей във версията с лирата) под лъка има само разделени от празнота помежду им струни. Дали това не значи, че притихналият и тайнствен флуид - още не-нарисуваната картина, и не-изсвирената мелодия, са възможното, че плътността е действителното, а че импулсът който низхожда винаги отвъд и отгоре, е необходимото? Действие което не може да не се случи, защото е по-силно от нас като нагон към преодоляване чрез разделяне, към приближаване което преодолява пречещите му далечини.

§10. Първата сред всички разлики тук е най-ранното разграничаване на човека от нечовешкото по модела на светлината от тъмнината, по схемата на съзнанието и на незнанието между пораждането и несъществуването. За Берон следващото развитие е само отзвучи от играта на близко и далечно – доразвиване на първото във вътрешното и на второто във външното, което се корени в близкото и далечното в човека, и по аналогия се пренася в нечовешкото. Времето е вторично спрямо пространството: можем да стоим на едно и също място, но не можем да стоим на различни места – подвидовете на близкото и далечното, защото в чисто вътрешното няма и не може да има „тук“ или „там“

по същите причини, по които в чисто външното няма „преди“ и „после“. Общото между вътрешното и външното е противопоставянето на сега срещу не-сега: светлината е породила времето за орфиците, поражда го и за Берон който нарича себе си “Thrax”. Времето, детето на светлината и на пространството, е някак по-двойствено от светлината в сравнение с пространството. Времето е драматично - пространството е спокойно; второто е подобно на липсата на светлина, в него има повече прилики отколкото разлики.

§11. Ако светлината която поставя граници, за да разделя нещата само за да се опита да преодолее след това тези същите разделения, има свой източник, то – този извор няма как сам да е светлина. Светлината ще води до мрака така, както времето препраща към вечността. Не към онази вечност, която просто трае като в състоянието на флуида отпреди той да бъде ударен от гърма, а към друга и пра-вечност, която по неизбежност е жива. Поради невъзможността за устояване срещу порива за отделяне на светлината от не-светлината. На светлината която се вижда, от тъмнината, която също се вижда. Светлината препраща към мрака, към вътрешното и непознатото; към друга една по-дълбока тъмнина – тъмнина, която не се вижда и не може да бъде видяна. Ако можеше, то ще значи, че окото почва да вижда самото себе си. Че изворът ще започне да тече навътре към скалата която не е него, вместо навън към реката, която ще е той самият (Митра, Сабазий са роден от Скалата, и в Пещерата пребивава Залмоксис). Дори светлината да е знание – без да е придружено от всесилие, това няма да може нито да стане, нито да е безкрайно познание. След като веднъж вече е блеснала, светлината ще води и назад, а не само напред: при първия мрак, към вече споменатата тъмнина, която не се вижда. Нито някой ще съумее да заличи разликата между тъмнината която се вижда, и тъмнината, която не се вижда. Именно последната е именувана мрак – като свирене в тъмното, при което не е нужно да гледаме пръстите си, стига само да усещаме тях и грифа под тях. Дори да не се движи по права линия, светлината няма да може да освети самата себе си, нито

ще се свие в точката, която вече е напуснала. Най-малкото, защото ако светлината, времето и пространството са свързани, то: при завръщането на светлина в старото ѝ място, то самото няма да е същото: понеже ще е минало известно време...

§12. За тази черна светлина която поражда бялата светлина, а след сътворява и тъмнината, няма как да сме сигурни, че мракът би бил дори минимално подобен на тъмнината, която се вижда. Мрачният извор и на светлината и на тъмнината, е незнаещото се и не можещо да се знае знание. То има успоредици в отделянето на времето (нещото, което трае) от безвремието (нещото, което не трае) обратно по пътя към правечността която не е стоене на едно място и не е безвремие) – тук траенето не е приложимо. Постоянството и в човешкия живот, и на нечовешкото съществуване е изместено от непрестанното раждане. Една не-траеща поява на новото без пълно изчезване на старото. Жива вечност, където започва движението си времето след неговото отделяне от замръзналото безвремие. Изворът на младостта, погрешно наричан „безсмъртие“ – защото тъмнината само обединява, но не само тъмнината обединява. Едновременно и прекъснатата, и слята светлина, и свързва в себе си, и разделя тъмнината в и от мрака: тъмнината се появява от светлината, а светлината се появява от мрака както и звуците, и паузите в мелодията, се появяват от тишината. Както и думите, и тяхната липса изникват не от млъчанието което може да говори или не само по своя преценка, а от млъчанието, което не може да говори.

§13. От едната страна стоят тези три стихии: мракът (мястото, откъдето идва светлината), светлината (пробуждащата искра) и тъмнината (заспалият, но способен на оргазъм флуид). А, всъщност са четири, след като електърът се активира и започне както огромна космическа клетка да се дели на още и по-малки клетки. От тези противоположности се ражда реалност, от тази реалност – други, подреалности. От друга страна не е проясна връзката между тях. Оплетени са като нещо едновременно и необходимо, и възможно, и действително. Не можем да проникнем по-назад от мрака, а ако приемем да мислим светлината като

мъжко и флуида като женско, то - кое е изначалното? Сплетени ли са в мрака те, съвпадат ли в свръх-точката от която произлиза самият този мрак, и как следва да пристъпим към нея?

§14. В един условно-„тракийски“ орфизъм различаваме ли това което се случва в и след акта на съединение между слънчевия лъч (мъжкото) и флуида етер (женското начало) заедно с породената от тях реалност, на която всичко е дете, от произхода на същия този слънчев лъч, от етапа на пра-дионисийството? И ако да, то какво тогава е дионисийството? Щом възможната искра е резкият и гръмотевичен космически Мъж, а опложданата възможност е тъмната флуидна космическа Жена която после ражда сложната, разклонена и сенчеста действителност или космическо Дете на което и ние сме деца, то – няма друго обяснение, освен че Мракът, най-архаичната и „еротична“ точка, от която именно е произлязъл Мъжът, всъщност трябва да бъде мислен като Жена. Самозачеваща от собствения си ерос женственост която вече под ново име и „самоличност“ – като покрита, забулена в тъмата флуидност, встъпва в отношения със собствения си светъл Син, за да се появи познатата ни противоречива във всичко реалност, която се „състо4“ от дни и от нощи. Мрачната еротичност отпреди началото, и вечната необходимост от светлина над разпрострялата се тъмна и нощна вековечна възможност, плюс появата на разкъсаната от противоположности действителност в рамките на кръговрата би трябвало да е духът и буквата на тракийското. На оргиастично-прадионисийското в сравнение с елинското мистериално-дионисийско. Възможно ли е тъкмо Дионис да е детето, светът и времето, и така да правим разлика между тракийските и между елинските представи за Дионис? Между съответните им представи и за Орфей и орфизма? Тогава Орфей ще стъпва в своите усилия да реформира на местна почва върху едно нещо – прадионисийството, а възприятието на неговата реформа от елините ще нещо друго. Възприемането на тракийските култове ще ги е довело от прадионисийството до дионисийството, ще има едно тракийско прадионисийство срещу друго, елинското дионисийство, както и тракийски срещу елински орфизъм.

Откровената мъдрост на оргиите срещу рафинирана практика на мистериите; живеенето срещу театралното играене на живот.

§15. Според Б. Богданов в основата на орфизма лежи поривът към единството на света, който е представен от Зевс. У Омир представата е, че битието е произлязло от брака на две водни божества – женска Тетида и мъжки Океан. Сложност и разпокъсаност – и водата е тази, която може да е течна, да се втвърди в лед, а може и да бушува като гореща пара или хладна мъгла. Оригиналното тракийското било протяжното, не-накъсано, вътрешно напрегнато пра-начало, майка Нощ. „Мрак“, ако игнорираме разликата в пола. Аристотелианецът Евдем си бил позволил дори да противоречи на Омир, привеждайки в съчиненията си орфически явявания за Нощта, породила Уран и Гея. У Хезиод обаче било по друг начин - в началото бил Хаос, аи дори не от този Хаос, но от самите себе си, само че някак в него „спонтанно“ се появили Земята и Бездната – Гея и Тартар, като Гея родила и Небето, с което после заченала Океан. После, всичко друго с изключение на Планините !/ и Морето. У Хезиод Нощта се появява по-късно в сравнение с орфиците, също от Хаоса, и тя е родена заедно с Мрака (Ереб), а в същото време след Гея и Тартар, но преди Нощта, а пак от Хаоса е роден и Ерос. От брака на Нощта и Мрака вече се раждат Денят и Ефирът. Пак при Хезиод присъства и положението за двата вида тъмнина – нещо, което не се среща в други древни митове.

§16. Има разнообразни разкази за космическо яйце, което Времето-крилат змей снася, а след като то се разчупило на небесна и земна черупка, се появил собствено казано „Появяващият Се“, Блестящият, Първородният двуполов с четири ръце и четири крака (като сплетени в транс мъж и жена?) Фанес. Той започнал да свързва божествения свят с нашия свят Други споменати подходи – като този за смесичата от твърдо и течено, която вече произвела тинята, която след изсъхването си съставила земята, са груби и материални, не изглеждат подходящи за орфическия начин на осъзнаване и изразяване на реалността. Богданов счита, че при орфиците, първо, освен че на преден план е Нощта а

не Хаосът, то още и – второ, също толкова колкото нея старо и важно начало е Ерос, на чието място по-късно, вече като заместник, дошъл от Близкия Изток Хронос. Именно двуполовият Ерос бил силата на свързването, но какви точно са били отношенията между Нощта и Ерос? При орфиците всичко е „напрегнато“ и опънато между високото и ниското, горното и долното, разположено и съединено в едно и също „време“ и в един и същи смисъл. Типично за тях било оперирането с числа-символи, които се разпадат на само и само за да се съединят после отново в оформлението и разглобяването, безспир. Духът на траките бил жив и в средата на 19-ти век в схемите на Берон, като те са определено по-аристократично настроени за разлика от либералните и демократични елини. Във всеки случай, ето че дошъл моментът, в който Нощта предложила на междуременно погълналия Фанес Зевс – светът да бъде унищожен, а за Б. Богданов при елините е по-допустимо всичко още от началото да е дискретно и множествено, съ-съществуващо хоризонтално в контраст с траките, за които то е едно, вертикално и усложнено, макар и с цената на противоречия.

§17. През Нощта, Ерос, Небето и Земята чрез серия от поглъщания и нови пораждания се достига до самодържеца Зевс. Тази типична за елините тематика има известен паралел в хирогамията на Великата майка с Първородния, но при липса на баща – доколко Тя би трябвало да бъде квалифицирана като негова майка, още повече, че Първородният е по-точно нещо като следващо възплъщение на Ерос? На Ерос, освен когото не е имало и никого друго покрай Майката, та този Ерос е бил по-скоро двуполов, някакъв Космически Хермафродит или по-скоро невръстно и все още безполово дете. Накрая Зевс, във всичките варианти на разкази за пораждането на божествата едно от друго, станал бащата на Дионис. На най-младия бог, чиято връзка с Орфей е основното – онзи, когото елините са наричали Зевс, бил за траките също Бромий, Загрей, Сабазий, а за римляните – Бакхус. Младостта на Дионис е не друго, а младостта на самия Зевс, който ражда себе си като символ на опияненото, жизнено, огнено, танцувално и музикално ново присъствие на силата.

§18. Поради горното хипотезата е да наречем системата „Славянска философия“ на П. Берон „орфическа“ в нейната най-обща част. Защото 1. Мракът (тъмнината която не се вижда, промеждутъкът от време, както се изразява нашият възрожденец във второто си съчинение от 1858 г. за произхода на науките - интервалът който е имал край, но не е имал начало), 2. Искрата-първодействие (Светлината), 3. Електърът (тъмнината, която се вижда след като в мрака удря мълнията, е подобна на вечността без да е вечност), 4. Пространството в което лежи флуидът и което го обгръща във все още неотделена от него, преди времето, неактивирана форма 5. Двете сфери от еластична енергия с еднакъв обем но с различна плътност...всички тези пет стихии, съответстват на митическите: 1. Нощ, 2. Любов, 3. Земя, 4. Небе и 5. Космическо яйце (с хоризонтално-вертикални половини и с нееднаква плътност). След първото действие и на двете места се появява 6. Времето (Хронос) и започва творенето на „белия свят“ (7. Фанес, Космос).

§19. Последното е общността феномени, изучавани от природознанието в операции по разпади и въз-съединения на елементи, сили и структури. Един гигантски калейдоскоп с основно свързващо звено – Пространството. То е налично отпреди появата на познатото ни Време с уж известно начало, но с неизвестен край. Че Искрата разделя флуида на две равни по обем, но различно-плътни части сочи натам, че както и да действа Светлината върху електъра, тук има пред-зададени граници. Пространството е изначално присъщо на електрическия флуид, както е удачно и за Хезиод да нарече майката Гея именно „широкогръда“, но пространството е и различно от флуида така, както е различна от електъра съдържащата се в него потенция за еластичност. Предполага се, че не тя е Еросът, защото не действа а само спи и чака възможността за осъществяването си. Хезиод допълнително нарича Гея „черна“ и „смееща се“, а Беровата фраза от 1858 г. за подобния на времето, само че само с край, неизвестен ни като начало, произход на Искрата-Ерос, дава ключ към състоянието, в което флуидът е бил подобен на вечността, без да е нея. Когато

е бил и без начало ,и без край, каквато следва да се очаква да е и тя. Що се отнася до Електъра, той е с начало, поне що се отнася до положението му след удара на Искрата, но дори и времето да има начало, то според Берон няма да има край, що се отнася до душата на човека.

§20. Горният анализ дава възможност за издигане на интересни хипотези относно „орфизма“ като възможна трайна евристична „ос“³ на българската философска традиция предвид както теософските течения около Н. Райнов преди 1944 г., така и по-късно, в трудовете на основателя на тракологията в нашата страна проф. А. Фол, а също така – и на в по-голяма „литераторстващи“ народопсихолози и мислители от типа на Цветан Стоянов и Тончо Жечев. Разглеждането им е предмет на по-нататъшни проучвания.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Берон, П. (1978). Произход на физическите и естествените науки и на метафизическите и нравствените науки /1858/. София: Наука и изкуство. // Beron, P. (1978). Proizhod na fizicheskite i estestvenite nauki i na metafizicheskite i npravstvenite nauki /1858/. Sofia: Nauka i izkustvo.

Берон, П. (2000). Славянска философия /1855/. София: АИ „Проф. М. Дринов“. // Beron, P. (2000). Slavyanska filosofia /1855/. Sofia: AI “Prof. M. Drinov”.

Богданов, Б. (2016). Орфей и древната митология на Балканите /1991/. София: Изток-Запад. // Bogdanov, B. (2016). Orfey i drevnata mitologia na Balkanite /1991/. Sofia: Iztok-Zapad.

Цацов, Д. (2021). Дебатът „Тончо Жечев – Искра Панова“ – край на дискусиите с привилегирована гледна точка в българската философска история. – В: Библиотека „Диоген“, Т. 29(2), УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 185–215. // Tsatsov, D. (2021). Debatat “Toncho Zhechev –

---

³ За един силно критичен анализ на точно тази традиция, вж. като примери Nikolchina и Marinov / Zorzin – библиография. Критика на упражнените от тези автори критики и други подобни, обаче излиза отвъд рамките на настоящия текст.

Iskra Panova” – kray na diskusiite s privilegiovana gledna tochka v balgarskata filosofska istoria. – V: Biblioteka “Diogen”, T. 29(2), UI “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”, s. 185–215.

Marinov, I., & Zorzin, N. (2017). Thracology and nationalism in Bulgaria. Deconstructing contemporaneous historical and archaeological representations. *Ex Novo: Journal of Archaeology* (Printed version published by Archaeopress), 2: Who owns the past? Archaeological heritage between idealism and destruction. <https://doi.org/10.32028/exnovo.v2i0.391>

Nikolchina, M. (2018). Anti-Odysseus: Orphism and late communism in Bulgaria. *Slavica Tergestina*, 20(1), 46–69.